

ARAŞTIRMA MAKALESİ

TÜRKİYE’DE BAĞIMSIZ DENETİM ÜCRETLERİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF AUDIT FEES IN TURKEY

Prof. Dr. Ahmet TÜREL*

Prof. Dr. Fatih YILMAZ**

Arş. Gör. Ceren ÖZVEREN***

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de ilk kez açıklanan bağımsız denetim ücretleri için 2020 ve 2021 yıllarının karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada, hisse senetleri Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerin bağımsız denetim ücretleri incelenmiştir. 2020 yılı için 421 şirketin, 2021 yılı için 490 şirketin bağımsız denetim ücretleri incelenmiştir. Analizlerde yapılacak karşılaştırmaların doğru olarak yorumlanması için varlıklar toplamı olarak ölçülen şirket büyüklükleri de dikkate alınmıştır. Sorumlu ortak baş denetçinin cinsiyeti, denetim görüş türü, denetim firması büyüklüğü, denetim firması rotasyonu dikkate alınarak bağımsız denetim ücretleri incelenmiştir. Mali kuruluşlarda erkek denetçilerin, mali olmayan kuruluşlarda kadın denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücretinin daha yüksek olduğu; ayrıca dört büyük denetim firmasının aldığı ortalama bağımsız denetim ücretinin diğer firmalardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Denetim Ücreti, Bağımsız Denetim, Denetçi Raporu

ABSTRACT

The purpose of this study is to make a comparative analysis of the years of 2020 and 2021 for the audit fees that announced for the first time in Turkey. The audit fees of companies whose stocks are traded in Borsa Istanbul were examined. The audit fees of 421 companies for 2020 and 490 companies for 2021 were examined. In order for the comparisons to be made and to be interpreted correctly, audit fees were related to the total company assets. Audit

* İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6464-0379>

** İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6112-1883>

*** İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3665-2452>

fees were examined by taking into account the auditor gender, audit opinions, audit firm size, and audit firm rotation. The average audit fee of male auditors in financial institutions and female auditors in non-financial institutions is higher; in addition, it has been determined that the average audit fee received by the big four audit firms is lower than other audit firms.

Keywords: Audit Fees, Independent Auditing, Audit Reports

1.GİRİŞ

Finansal tabloların kalitesi ile bu finansal tablolardan yararlanılarak verilen ekonomik kararların isabeti arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir. Özellikle son 25 yıl içerisinde ortaya çıkan muhasebe skandalları sonucunda skandala karışan firmalar itibar kaybetmiş, gerek hisse senedi değerleri, gerekse marka değerleri düşmüş, üretimleri azalmış, personel işten çıkarmışlar ve bunların sonucunda yatırımcılar büyük kayıplara uğramıştır. Bu skandallar, yeni kurum ve kanunların ortaya çıkmasına sebep olmuş, finansal tablolar hakkında görüş bildiren bağımsız denetçi ve denetlenen müşteri işletme arasındaki ilişkiler yeniden şekillenmiştir. Bağımsız denetim firmalarının ve bağımsız denetçilerin sorumlulukları ve karşı karşıya oldukları riskler artmıştır. Bağımsız denetim firmaları da fiyatlandırma sürecinde iş riski de dahil olmak üzere birçok unsuru değerlendirmeye başlamışlardır.

Bağımsız denetimin finansal bilgilerin güvenilirliğini artırıp artırmayacağı, bir dereceye kadar denetim kalitesinin düzeyine bağlıdır. Denetim hizmetinin oldukça fazla bilgi birikimi içermesi ve uzmanlık gerektirmesi, denetim kalitesinin zor bir şekilde gözlemlenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla denetim hizmetlerinin kalitesini incelemek için gözlemlenebilecek başka olgulara ihtiyaç duyulmuştur. Denetim ücretleri de bu olgulardan bir tanesidir (Xu, 2011, s.1).

Denetim ücreti, denetlenen şirket ile denetim firmaları arasındaki ekonomik bağlantıdır. Denetçiler, denetim hizmetini gerçekleştirmeden önce, kendileri ve müşterileri için karşılıklı olarak kabul edilebilir denetim ücretlerini müzakere etmelidirler. Denetlenen şirketler mümkün olduğu kadar az ödeme yapmak isterken, denetçiler ise teklif edilen ücretleri katlandıkları maliyetleri karşılamak için genellikle yetersiz bulmaktadırlar. Ücret belirleme sürecinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması, hem şirketler hem de denetim mesleği için çok önemlidir (Sandra ve Patrcik, 1996, s.33). Denetim ücretlerinin çok yüksek olması, denetçinin bağımsızlığını tehlikeye atabilir, ancak çok düşük olması

ise denetçinin uygun bir görüş vermek için gerekli çabayı göstermediğinin de göstergesi olabilir (Silva vd., 2020, s.2).

Denetim hizmetlerinin kalitesi, bir denetçinin hem (a) müşteri işletmenin muhasebe sisteminde önemli bir yanlışlığı tespit edebilme hem de (b) bu önemli yanlışlığı açıklama olasılıklarının birleşimi olarak tanımlanmaktadır (De Angelo, 1981a, s.186). İkinci durum, denetçinin belirli bir müşteriye karşı olan bağımsızlığına ilişkindir. Denetçilerin muhasebe sistemindeki hataları ortaya çıkarabilmesi, denetçinin uygun denetim tekniklerini ve bunların uygulanma kapsamını belirlemekte özgür olmasına bağlıdır. Bu sebeple, denetçinin çalışması, aldığı ücret ile sınırlı kalmamalı, uygun bir görüş elde etmek için neyin gerekli olduğuna dair bir yargıya dayanmalıdır (Collier ve Gregory, 1996, s.182)

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede bağımsız denetim firmalarının aldığı ücretler açıklanmaktadır. Ülkemizde ise 2021 yılı itibari ile denetim ücretleri açıklanmaya başlanmıştır. Bağımsız denetçi ya da bağımsız denetim kuruluşundan alınan hizmetlere ilişkin ücretlerin açıklanması hakkında Kurul Kararı 30/3/2021 tarihli ve 31439 sayılı (Mükerrer) Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu Kurul Kararıyla uluslararası uygulamalar çerçevesinde, bağımsız denetimde kalite ve güvenin artırılması amaçlanmaktadır (KGK, 2021a, erişim tarihi 30 Nisan 2021).

Alınan karar doğrultusunda kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar ile büyük işletme tanımını karşılayan şirketler⁴ bağımsız denetçi ya da bağımsız denetim kuruluşundan aldığı hizmetlere ilişkin ücretleri finansal tablolarında açıklamaları gerekmektedir. Orta büyüklükteki işletmeler için bir açıklama yapılmamıştır.

Kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar ile zorunlu ya da isteğe bağlı olarak TFRS’yi uygulayan büyük işletmeler yıllık finansal tablolarına ilişkin dipnotlarında karşılaştırmalı olarak

- “Raporlama dönemine ait bağımsız denetim ücreti”,
- “her bir hizmet türü için ayrı ayrı olmak üzere; bağımsız denetçi veya bağımsız denetim kuruluşu tarafından verilen diğer güvence hizmetleri, vergi danışmanlık hizmetleri ve bağımsız denetim dışı diğer hizmetlere ilişkin raporlama dönemine ait ücreti”

açıklayacaklardır (KGK, 2021b, erişim tarihi 30 Nisan 2021).

4 BOBİ FRS 2021 sürümü için aktif toplamı 200 milyon TL ve üstü; yıllık net satış hasılatı 400 milyon TL ve üstü; ortalama çalışan sayısı 250 ve üstü olan şirketler. (Önceki değerler aktif toplamı 75 milyon TL ve üstü; yıllık net satış hasılatı 150 milyon TL ve üstü; ortalama çalışan sayısı 250 ve üstüdür.)

Yukarıda belirtilen açıklamaları yapma yükümlülüğü denetlenen işletmede olmakla birlikte, bu açıklamaların, “**Bağımsız Denetçi/Bağımsız Denetim Kuruluşundan Alınan Hizmetlere İlişkin Ücretler**” başlığı altında ayrı bir şekilde finansal tablo dipnotlarda sunulması gerekmektedir. Alınan denetçi ücretlerinin de önceki yıl ücretleri ile birlikte sunulması beklenmektedir. Bu uygulama 1/1/2021 tarihinde veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmaya başlanmıştır (KGK, 2021b, erişim tarihi 30 Nisan 2021).

Şekil 1’de AG Anadolu Grubu Holding’e ait bir dipnot örneği gösterilmiştir. Tutarlar bin Türk Lirası (TL) olarak ifade edilmiştir.

NOT 37 - BAĞIMSIZ DENETİM KURULUŞUNDAN ALINAN HİZMETLERE İLİŞKİN ÜCRETLER

Grup’un 1 Ocak - 31 Aralık 2021 ve 1 Ocak - 31 Aralık 2020 dönemlerinde Bağımsız Denetim Kuruluşundan (BDK) aldığı hizmetlere ilişkin ücretler aşağıdaki gibidir:

	31 Aralık 2021	31 Aralık 2020
Raporlama dönemine ait bağımsız denetim ücreti	18.102	7.526
Vergi danışmanlık hizmetlerine ilişkin ücretler	6.065	4.090
Diğer güvence hizmetlerinin ücreti	16	54
Bağımsız denetim dışı diğer hizmetlerin ücreti	115	112
	24.298	11.782

Şekil 1. AG Anadolu Grubu Holding Anonim Şirketi Finansal Tablo Dipnot Örneği

Şekil 2’de Arçelik Anonim Şirketi’ne ait bir dipnot örneği gösterilmiştir. Tutarlar bin Türk Lirası olarak ifade edilmiştir.

Bağımsız Denetçi/Bağımsız Denetim Kuruluşundan Alınan Hizmetlere İlişkin Ücretler

Grup’un, KGK’nın 30 Mart 2021 tarihinde mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan Kurul Kararına istinaden hazırladığı ve hazırlanma esasları 19 Ağustos 2021 tarihli KGK yazısını temel alan bağımsız denetim kuruluşlarınca verilen hizmetlerin ücretlerine ilişkin açıklaması aşağıdaki gibidir:

	2021(*)	2020(*)
Raporlama dönemine ait bağımsız denetim ücreti	17.669	8.733
Vergi danışmanlık hizmetlerine ilişkin ücretler	2.837	924
Diğer güvence hizmetlerinin ücreti	1.213	354
Bağımsız denetim dışı diğer hizmetlerin ücreti	196	71
	21.915	10.082

(*) Yukarıdaki ücretler tüm bağlı ortaklıklar ve müşterek yönetime tabi ortaklıkların yasal denetim ve ilgili diğer hizmet ücretleri dahil edilerek belirlenmiş olup, yurtdışı bağlı ortaklık ve iştiraklerin yabancı para cinsinden olan ücretleri ilgili yılların yıllık ortalama kurları kullanılarak TL ye çevrilmiştir.

Şekil 2. Arçelik Anonim Şirketi Finansal Tablo Dipnot Örneği

Bu çalışma ile denetçinin cinsiyetinin, denetim firmasının rotasyona girip girmemesinin, denetim şirketi büyüklüğünün, denetlenen şirketin hangi sektörde olduğunun ve denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde etkisi olup olmadığına ilişkin araştırma sorularına cevap aranmıştır. Çalışma sonucunda elde edilecek bulguların özellikle bağımsız denetim alanındaki ulusal ve uluslararası literatüre, bağımsız denetim hizmeti sunan firmalara ve bağımsız denetim ile ilgili düzenlemeler yapma yetkisine sahip Kamu Gözetim Kurumu'na katkı sağlaması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Denetim ücretini belirleyen faktörlere ilişkin çalışmalara bakıldığında denetlenen şirketin büyüklüğü, denetlenen şirketin karmaşıklığı, denetim riski, denetimdeki rekabet, denetim kuruluşunun büyüklüğü, denetçinin görev süresi, denetlenen şirketin içinde bulunduğu sektör, denetçi raporu, denetim raporu tarihi gibi çeşitli değişkenler ele alınıp incelenmiştir.

2.1. Denetlenen Şirketin Büyüklüğü

Bağımsız denetçinin işinin çok büyük bir kısmı, denetledikleri şirketlerin mali işlemlerinin gözden geçirilmesini içermektedir. Büyük ölçekli müşterilerin dönem içerisinde genellikle daha fazla işlemi olmakta, bu müşterilerin varlıkları ve yükümlülükleri daha fazla olmakta ve denetçiler verileri incelemek için genellikle daha ayrıntılı denetim prosedürlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle, büyük ölçekli şirketlerde denetçilerin daha fazla ve uzun çalışması ve müşterilerinin faaliyetlerini gözden geçirmek için daha fazla çaba göstermeleri gerekmektedir (Xu, 2011, s.12; Gonthier-Besacier ve Schatt, 2007, s.143). Yayınlanan uluslararası makalelerde şirket büyüklüğünün denetim ücretlerini etkileyen bir faktör olduğu kabul edilmiş, büyük şirketlerin genellikle daha yüksek denetim ücretleri ile ilişkili olacağı varsayılmıştır (Castro, Peleias ve Silva, 2015, s.264; Siminic 1980, s.172; Xu, 2011, s.12; Hassan ve Naser, 2013, s.14; Joshi ve AL-Bastaki, 2000, s.131; Karim ve Hasan 2012, s.51).

Denetimdeki iş yükü denetlenen kurumun büyüklüğünün bir fonksiyonudur. Denetlenen kurumun boyutunu ölçmenin birçok farklı yolu bulunmakla birlikte, önceki çalışmalara bakıldığında genellikle büyüklüğü ifade etmek için toplam varlıklar kullanılmıştır (Castro ve vd., 2015, s.264; Siminic 1980, s.172; Xu,

2011, s.12; Hassan ve Naser, 2013, s.14; Joshi ve AL-Bastaki, 2000, s.131; Karim ve Hasan 2012, s.51, Gonthier-Besacier ve Schatt, 2007, s.144; Kimeli, 2016, s.25). Denetlenen şirket büyükse, denetçinin bakiyeleri doğrulamak için daha fazla çalışması gerekecek, bu nedenle daha fazla bir ücret bekleyecek ve denetlenen şirketin yüksek bir denetim ücreti ödemesi gerekecektir (Xu, 2011, s.12). Denetçilerin bilanço hesaplarının doğrulanmasının dolaylı olarak kar-zarar tablosundaki gelir rakamını doğruladığı gerekçesi ile geleneksel bilanço denetimi yaklaşımı benimsendiğinde en uygun ölçeğin toplam varlıklar olacağı düşüncesi bulunmaktadır (Simunic, 1980, s.172).

Bazı çalışmalarda ise denetçilerin maliyetlerinde ölçek ekonomileri olasılığının ve büyük ölçekli şirketlerde bulunan detaylı ve gelişmiş iç kontrol prosedürlerinin, denetim çalışmasının azalmasına yol açacağını, denetlenen şirketin büyüklüğü ile denetim ücreti arasındaki ilişkinin doğrusal olma ihtimalinin düşük olduğunu da göstermektedir (Sandra ve Patrick, 1996, s.37; Gerrard, Houghton ve Woodliff, 1994, s.4).

2.2. Denetlenen Şirketin Karmaşıklığı

Denetlenen kurumda gerçekleşen finansal olaylar ne kadar karmaşıksa o kadar fazla denetim çalışması gerekir, bu da denetim ücretlerinin daha yüksek olmasına yol açar. Denetlenen şirketin karmaşıklığı genellikle, faaliyetlerinin çeşitliliği ve zorluğu ile ilişkilidir ve daha dikkatli bir denetim çalışması gerektirir (Joshi ve AL-Bastaki, 2000, s.131). Örneğin, daha fazla sayıda iştiraki veya yurt dışında yerleşik iştirakleri olan şirketlerde meydana gelen finansal olaylar daha karmaşıktır (Silva ve vd., 2020, s.5). Geçmişte yapılan çalışmalara bakıldığında, denetlenen kurumun karmaşıklığını ölçmek için, ortaklıkların (ya da iştiraklerin) sayısı, yabancı bağlı ortaklıkların oranı, alacakların toplam varlıklara oranı, stokların toplam varlıklara oranı ve müşterinin faaliyet gösterdiği sektörlerin sayısı gibi farklı değişkenler kullanılmıştır (Xu, 2011, s.13; Karim ve Moizer, 1996, s.500).

2.3. Denetlenen Şirketin Bulunduğu Sektör

Sektör türü de denetim ücretlerinin belirlenmesinde önemli bir faktördür. Bazı sektörler (örneğin bankacılık) yapıları gereği özel denetim çalışmalarına ihtiyaç duyarlar. Bu sektörler, gelir ve giderin tanınması ve varlıkların değerlemesi ile ilgili farklı muhasebe politikalarına sahiptirler. Önemli

denetim alanlarının belirlenmesi ve kayıtların incelenmesi farklı beceriler gerektirir. Bu sektörlerdeki firmaların denetimleri, sektör içinde faaliyet gösteren firmalar hakkında uzmanlaşmış kişilerin bilgisini gerektirir (Kikhia, 2015, s.45).

Geçmiş çalışmalar büyük ulaşım, iletişim ve enerji firmalarının diğer sektörlerdeki firmalara göre daha düşük denetçi ücreti ödediğini göstermiştir (Anderson ve Zeghal, 1994, s.205). Mali kuruluşların (bankalar, sigorta şirketleri ve yatırım şirketleri) denetimleri, temel olarak farklı denetim zorlukları sunduğu için, doğası gereği mali olmayan şirketlerden farklıdır. Mali kuruluşlar bir imalat firmasından çok daha az tesis ve ekipmana, daha fazla ofise sahiptirler (Karim ve Moizer, 1996, s.503). Bazı çalışmalar ise hizmet veya mali kuruluşlar sektörünün denetim süreci açısından imalat sektörüne göre daha az karmaşık olduğunu ifade etmiştir (Gonthier-Besacier ve Schatt, 2007, s.144). Tüm bu koşullar göz önüne alındığında mali kuruluşların hepsinin yüksek veya düşük denetim ücretine sahip olup olmadığını tahmin etmek zordur.

2.4. Denetim Riski

Denetim riski, finansal tablolarda önemli yanlışlıklar olmasına rağmen bağımsız denetçinin bilmeyerek uygun olmayan bir görüş verme olasılığı ile ilgilidir (BDS 320, s.9). Denetim riskini tarafsız, doğru bir şekilde ölçmek zordur ve denetim riski için tek bir ölçüt yeterli görülmemektedir. Geçmişte yapılan çalışmalara bakıldığında borsada işlem gören şirketlerde son üç yılda dönem net zararı olup olmadığı ve özkaynak kârlılığı, işletmenin likidite seviyesi sıklıkla denetim riski ölçmek için kullanılmıştır (Sandra ve Patrick, 1996, s.38; Xu, 2011, s.14; Naser ve Nuseibeh, 2007, s.246). Bazı çalışmalar, denetimin bağımsızlığının belirlenmesinde gösterge olarak denetçiler tarafından düzenlenen standart olumlu görüş dışındaki denetim görüşlerini kabul etmişlerdir (Xu, 2011 s.14; Siminic, 1980 s.174). Denetim görüşleri denetçilerin, işletmelerin finansal tablolarının gerçekliği ve güvenilirliği hakkındaki ifadeleridir ve görüşlerini bildirirken denetim riskini de hesaba katarlar. Xu (2011, s.21), denetim görüş türlerinin denetim ücretleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı sonucunu bulmuştur.

2.5. Denetim Firmasının Büyüklüğü

Denetlenen işletmeler, kaliteli denetim hizmeti almak isterler ve genellikle büyük denetim firmalarının daha güvenilir olduğuna inanırlar. Büyük denetim firmalarının isimleri, itibarları ve sahip olduğu bazı avantajları nedeniyle, aldıkları ücret diğer denetim firmalarından daha yüksek olabilir.

Dört büyük denetim firması (PwC, KPMG, EY ve Deloitte) şu anda denetim hizmetleri pazarına hakim konumdadırlar. Konuyla ilgili uluslararası literatürde yer alan çalışmalarda, genellikle Dört Büyük olarak kabul edilen denetim firmalarına (veya çalışma dönemine göre Beş Büyük, Altı Büyük, Sekiz Büyük) ödenen ücretlerin önemli ölçüde daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Thinggaard ve Kiertzner, 2008, s.154; Hassan ve Naser 2013, s.244). “Dört Büyükler” tarafından yürütülen denetimin “kalitesi”, daha fazla yetkinlik seviyeleri olduğu varsayımı ve itibarlarını korumak için daha büyük bir taahhüdün altına girdikleri gerekçesi ile daha iyi olarak kabul edilmektedir (De Angelo 1981a, s.194; Gonthier Besacier ve Schatt, 2007, s.147). Genel olarak, bağımsız denetim ücretleri ile dünya genelinde büyük denetim firmaları olarak kabul edilen denetim firmaları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Campa, 2013, s.696; Caneghem, 2010, s.131; Kimeli, 2016, s.30). Sonuç olarak, büyük denetim firmaları sektördeki diğer şirketlere kıyasla daha kaliteli denetimler gerçekleştirdikleri ve bunun da daha yüksek denetim maliyetlerine ve dolayısıyla daha yüksek denetim ücretlerine yol açtığı düşünülmektedir.

2.6. Denetçi Kıdemi ve Denetçi Değişimi

Denetçinin görev süresi ve denetçi değişikliği de denetim ücretinin önemli bir belirleyici faktörüdür. Denetçiler yeni bir denetim işi için, denetlenen kurumdan daha düşük denetim ücretleri alabilmektedirler. İlk denetim dönemi ve finansal raporlamadaki sorunların, müşteriye özel bilgi eksikliğinden ve/veya denetçinin yeni denetim işinde yeni müşterisi ile olan ilişkilerini düşük denetim ücreti olarak sürdürme çabalarından kaynaklandığını ileri sürülmektedir (Geiger ve Raghunandan 2002, s.70).

Bir müşteri denetçisini değiştirmeye karar verdiğinde, daha iyi fiyat sunan ve daha iyi koşullara sahip firmaları dikkate alarak seçim yapmaktadır. Alınacak yeni denetim işlerinde rekabet edebilmek için ilk yılda ücretleri düşürme eğiliminin bir sonucu olarak, yeni atanan denetçiler tarafından

yapılan büyük denetimler için daha düşük denetim ücretleri alınabilmektedir (DeAngelo, 1981b, s.114; Pong ve Whittington, 1994, s.1078). Denetçinin bağımsızlığı üzerindeki etkisinin tartışıldığı bu uygulamaya “fiyat kırma (düşürme) (low-balling)” adı verilmektedir. DeAngelo (1981b, s.119), bu tür davranışların denetçilerden gelen rekabetçi bir tepki olduğunu ve bağımsızlığı her zaman engellemediğini vurgulamıştır.

Yeni denetimlerde genellikle ek maliyetlerin çıkması beklenir, çünkü denetçilerin müşterinin ticari operasyonlarını ve faaliyetlerini, muhasebe sistemlerini ve prosedürlerini, iç kontrol sistemlerini vb. öğrenmesi ve bunlara aşina olması için katlanılan ilk sabit maliyetler vardır (Sandra ve Patrick, 1996, s.40). Yeni denetim işi söz konusu olduğunda, denetçiler müşteri işletmenin işini ve risklerini kavramak ve böylece denetim stratejilerini belirlemek için daha fazla zaman ayırmak durumunda kalabilirler. Bu süreç, önceki yıllarda edinilen uzmanlık ve bilgi birikimi nedeniyle, tekrarlayan denetimlerde daha hızlı olma eğilimindedir. Bu sebeple ilk dönem denetiminde katlanılan maliyetler, denetim ücretlerindeki bu ilk düşüşle her zaman paralel gitmeyebilir (Castro ve vd. 2016, s.265).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, Türkiye’de bağımsız denetim ücretleri için 2020 ve 2021 yıllarının karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında denetçinin cinsiyetinin, denetim firmasının rotasyona girip girmemesinin, denetim şirketi büyüklüğünün, denetlenen şirketin hangi sektörde olduğunun ve denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde etkisi olup olmadığına ilişkin araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Denetim ücretlerini açıklayan şirketlerin finansal tablo dipnotlarına bakıldığında ücretler genel olarak “*raporlama dönemine ait bağımsız denetim ücreti, vergi danışmanlık hizmetlerine ilişkin ücretler, diğer güvence hizmetlerinin ücreti ve bağımsız denetim dışı diğer hizmetlerin ücreti*” olarak 4 alt başlıkla raporlanmıştır. Bu çalışma kapsamında sadece raporlama dönemine ait bağımsız denetim ücreti incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Bu çalışmada 2020 ve 2021 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin yıllık finansal tabloları ve denetim raporları incelenmiştir. Çalışma kapsamında şirketlerin 2020 ve 2021 yıllarında yayımlanmış olan yıllık finansal tablolarına ve denetim raporlarına Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan (KAP) ulaşılmıştır.

İşletmeler, 2021 yılı itibari ile denetçi ücretlerine ilişkin bilgileri finansal tablolarının dipnotlarında açıklamaya başlamıştır. Bu bilgiler, şirketlerin çok büyük bir çoğunluğu tarafından 2021 ve 2020 yılları için karşılaştırmalı iki yıl olarak verilmiştir. Bazı şirketler ise sadece 2021 yılına ait denetim ücretlerini açıklamıştır. Bazı şirketler ise denetim ücretini her iki yıl için de açıklamamıştır.

26 Mart 2022 tarihi itibari ile 2021 yılında Borsa'da işlem gören 549 şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerin 527 tanesinin finansal raporuna ulaşılmış, 22 tanesi ise finansal raporlarını henüz KAP'ta ilan etmemiştir. Finansal raporlarına ulaşılan 527 şirketin 37 tanesi ise 2021 yılına ait denetim ücretini açıklamamıştır.

2020 yılı için finansal raporlarına ulaşılan şirket sayısı 498'dir. Bağımsız denetim ücret bilgisi 2021 yılında karşılaştırmalı olarak sunulduğu için, 2020 yılına ait denetim ücretlerine 2021 yılına ait finansal tablo dipnotlarından ulaşılmıştır. 2021 yılı finansal tablo dipnotlarında 2020 yılı denetçi ücretini açıklamayan şirket sayısı 53'tür. 2021 yılı finansal raporlarını henüz KAP'ta ilan etmediği için 2020 yılı denetim ücretine ulaşamayan şirket sayısı 17'dir. 2020 yılında Borsa'da işlem gören ancak 2021 yılında Borsa'da işlem görmeyen diğer KAP üyesi şirketlerin sayısı ise 7'dir.

26 Mart 2022 tarihi itibari ile 2020 ve 2021 yıllarında Borsa İstanbul'da işlem gören ve denetim raporuna ulaşılan şirket sayısı toplam 1.025'tir. Bağımsız denetim ücret bilgisine ulaşılan şirket sayısı ise toplam 911'dir. Tüm bu bilgiler çerçevesinde analize dahil edilen şirket sayısı Tablo 1'de özetlenmiştir:

Tablo 1. Analize Dahil Edilen Şirket Sayısı

	2020	2021
- Başlangıçtaki şirket sayısı	498	549
- Finansal raporlarını ilan etmeyen şirket sayısı (26.03.2022 tarihi itibari ile)	-	(22)
- 2021 yılı finansal raporları KAP'ta açıklanmadığı için 2020 yılı ulaşılmayan şirket sayısı	(17)	-
- 2020 yılında Borsa'da işlem gören ancak 2021 yılında Borsa'da işlem görmeyen diğer KAP üyesi şirketlerin sayısı	(7)	-
- Bağımsız denetim ücretini açıklamayan şirket sayısı	(53)	(37)
Analize dahil edilen şirket sayısı	421	490

Bağımsız denetim ücretleri şirketlerin finansal tablo dipnotlarından; sorumlu ortak baş denetçilerin cinsiyeti, denetim görüş türleri, denetim firmalarının isimleri şirketlerin denetim raporlarından elde edilmiştir. İşletmelerin 2020 ve 2021 toplam varlıklar tutarı ise Thomson Reuters Refinitiv Eikon veri tabanından alınmıştır. Ayrıca, şirketlerin ait oldukları sektör bilgisine ise KAP'tan ulaşılmıştır.

3.3. Bulgular

Tablo 2'de şirketlerin 2020 ve 2021 yıllarına ait bağımsız denetim ücreti dağılımı görülmektedir. 2020 yılında bağımsız denetim ücretlerini açıklayan 421 şirketin 378 tanesinin bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL'nin altındadır. 2020 yılında en yüksek bağımsız denetim ücreti 22.454.000 TL; en düşük bağımsız denetim ücreti 20.500 TL'dir. Ortalama bağımsız denetim ücreti 706.285 TL olmasına rağmen, bağımsız denetim ücretlerinin yaklaşık %86'sı 700.000 TL'nin altındadır. En yüksek ve en düşük bağımsız denetim ücretini açıklayan şirketler ise Mali Kuruluşlar sektörüne aittir.

Tablo 2. Şirketlerin 2020 ve 2021 Yılı Bağımsız Denetim Ücretlerinin Dağılımı

Bağımsız Denetim Ücretleri (TL)	2020		2021	
	Şirket Sayısı	Yüzde (%)	Şirket Sayısı	Yüzde (%)
≥ 10.000.001	5	% 1	12	% 2
10.000.000 - 5.000.001	9	% 2	10	% 2
5.000.000 - 1.000.001	29	% 7	42	% 9
1.000.000 - 700.001	18	% 4	18	% 4
700.000 - 400.001	29	% 7	49	% 10
400.000 - 200.001	67	% 16	96	% 20
200.000 -100.001	88	% 21	108	% 22
100.000 ≥	176	% 42	155	% 32
Toplam	421	% 100	490	100%

2021 yılında ise bağımsız denetim ücretlerini açıklayan 490 şirketin 426'sının bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL'nin altındadır. 2021 yılında en yüksek bağımsız denetim ücreti 31.192.000 TL; en düşük bağımsız denetim ücreti 21.000 TL'dir. Ortalama bağımsız denetim ücreti ise 918.370 TL olmasına rağmen, bağımsız denetim ücretlerinin yaklaşık %86'sı 900.000 TL'nin altındadır. En yüksek ve en düşük bağımsız denetim ücretini açıklayan şirketler ise Mali Kuruluşlar sektörüne aittir.

Denetim ücretleri farklı alt gruplar bazında incelendiğinde anlamlı karşılaştırmalar yapmak zorlaşmaktadır. Bu durum, denetlenen şirketin büyüklüğü ile bağlantılıdır. Ancak, denetim ücretlerinin toplam varlıklar ile ilişkilendirilmesi durumunda analizlerin daha anlamlı hale geleceği düşünülmektedir (Gonthier Besacier ve Schatt 2007, s.143). Bu sebeple, çalışmanın analizlerinde yapılacak karşılaştırmaların doğru olarak yorumlanabilmesi için varlıklar toplamı olarak ölçülen şirket büyüklükleri de dikkate alınmış, *1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücreti* ve *aktif toplamı dikkate alınmadan hesaplanan ortalama bağımsız denetim ücreti* olmak üzere iki farklı ortalama bağımsız denetim ücreti hesaplanmıştır.

Tablo 3'te ve Tablo 4'te sırası ile 2020 ve 2021 yılları için bağımsız denetim ücretini açıklayan şirketler sektör bazında incelenmiş ve bağımsız denetim ücretlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

2020 yılına ait saptamalar aşağıdaki gibidir:

2020 yılında bağımsız denetim ücretini açıklayan 421 şirket içinde 188 şirket ile (yaklaşık olarak %45) denetim ücretini açıklayan en fazla şirket sayısı Mali Kuruluşlar sektörüne aittir. Mali kuruluşlar sektörünü ise 154 şirket ile (yaklaşık olarak %37) İmalat Sektörü takip etmektedir.

2020 yılı raporlama dönemine ait en yüksek *toplam bağımsız denetim ücreti* yaklaşık olarak 200 milyon TL ile Mali Kuruluşlar sektörüne aittir. Ayrıca, Mali Kuruluşlar sektöründeki bir şirket için ortalama bağımsız denetim ücreti 1.061.733 TL olup, aktif toplamaları dikkate alınmadığında ortalama bağımsız denetim ücretinin en yüksek olduğu sektördür. Ancak bununla birlikte, 1 milyon TL toplam varlıklar için 25,77 TL ile ortalama bağımsız denetim ücretinin en düşük olduğu sektör de yine Mali Kuruluşlar sektörüdür. Bu durumun ortaya çıkmasına Mali Kuruluşların aktif toplamının oldukça fazla olması neden olmuştur. Mali Kuruluşlar yaklaşık olarak 8 trilyon TL ile aktif toplamın en fazla olduğu sektördür. Aktif toplamaları dikkate alınmadığında iki ortalama arasında ciddi bir farklılık görülmektedir. Mali Kuruluşlar sektörünün bağımsız denetim ücretinin toplam ücret içerisindeki payı ise yaklaşık olarak % 82'dir.

İmalat sektörü ise bağımsız denetim ücretinin en fazla olduğu ikinci sektör olmakla birlikte toplam ücret içerisindeki %74,69 pay ile bağımsız denetim ücretinin en düşük olduğu sektördür.

Toplam ücret içindeki %100'lük payları ile Madencilik ve Taş Ocakçılığı, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri ve Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler sektörlerinde yer alan şirketlerin sadece bağımsız denetim hizmeti aldığı anlaşılmaktadır. Bu sektörde yer alan şirket sayısı ve aktif toplamaları da diğer sektörlere göre oldukça azdır.

Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler sektörü 1 milyon TL toplam varlıklar için 2.047,54 TL ile 2020 yılında ortalama bağımsız denetim ücretinin en fazla olduğu, aktif toplamaları dikkate alınmadığında ise sektördeki bir şirket için ortalama bağımsız denetim ücretinin (31.000 TL) en düşük olduğu sektördür. Aktif toplamaları dikkate alınmadığında iki ortalama arasında yine ciddi bir farklılık görülmektedir. Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler sektörü ayrıca, 31.000 TL ile toplam bağımsız denetim ücretinin en düşük olduğu sektör ve 1 şirket sayısı ile Gayrimenkul Faaliyetleri ile birlikte şirket sayısının en az olduğu sektördür.

Tablo 3. 2020 Yılı Bağımsız Denetim Ücretlerinin Sektör Bazında Dağılımı

Sektör	Şirket Sayısı	Sektörün			(A)		(B)	
		Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Toplam Ücret ² (TL)	Yüzde ³ (%)	Ortalama ⁴ Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Ortalama ⁵ Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Aktif Toplamı (TL)	
Mali Kuruluşlar	188	199.605.817	242.541.507	%82,30	25,77	1.061.733	7.747.115.892,762	
İmalat	154	60.602.542	81.139.682	%74,69	100,26	393,523	604.454.254,904	
Ulaştırma, Depolama Ve Haberleşme	10	18.472.736	19.419.588	%95,12	57,21	1.847,274	322.882.298,495	
Toplan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller	23	4.449.202	4.696.202	%94,74	57,12	193,444	77.886.785,611	
Elektrik, Gaz ve Su	7	4.132.594	5.344.730	%77,32	65,48	590,371	63.110.842,360	
İnşaat ve Bayındırlık	8	3.908.900	4.237.275	%92,25	40,67	488,613	96.113.491,676	
Teknoloji	17	3.639.427	4.410.313	%82,52	76	214,084	47.885.381,094	
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	5	1.574.000	1.574.000	%100,00	59,18	314,800	26.598.318,650	
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	2	643.000	744.560	%86,36	140,5	321,500	4.576.659,700	
Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık	3	115.000	115.000	%100,00	741,02	38,333	155.192,410	
Gayrimenkul Faaliyetleri	1	90.000	111.960	%80,39	50,94	90,000	1.766.647,370	
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	2	81.675	81.675	%100,00	452,46	40,838	180.515,060	
Mesleki, Bilimsel Ve Teknik Faaliyetler	1	31.000	31.000	%100,00	2.047,54	31,000	15.140,130	
Bilgi ve İletişim	0	0	0	-	0	0	0	
Toplam	421	297.345.893	364.447.492	%81,59				

² Toplam ücret, raporlama dönemine ait bağımsız denetim ücreti; vergi danışmanlık hizmetlerine ilişkin ücretler; diğer güvence hizmetlerinin ücreti ve bağımsız denetim dışı diğer hizmetlerin ücretinin toplamını ifade etmektedir.

³ Bağımsız Denetim Ücreti/ Toplam Ücret = Yüzde

⁴ (A): (Sektörün Bağımsız Denetim Ücreti/ Aktif Toplamı) x 1.000.000 = 1 Milyon TL Toplam Varlıklar İçin Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

⁵ (B): Sektörün Bağımsız Denetim Ücreti/ Şirket Sayısı = Denetlenen Bir Şirket İçin Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

2021 yılına ait saptamalar aşağıdaki gibidir:

2021 yılında ise bağımsız denetim ücretini açıklayan 490 şirket içinde 192 şirket ile (yaklaşık olarak %39) denetim ücretini açıklayan en fazla şirket sayısı Mali Kuruluşlar sektörüne aittir. Mali kuruluşlar sektörünü ise 184 şirket ile (yaklaşık olarak %38) İmalat Sektörü takip etmektedir.

2021 yılında, 2020 yılına benzer olarak, raporlama dönemine ait en yüksek toplam bağımsız denetim ücreti yaklaşık olarak 277 milyon TL ile Mali Kuruluşlar sektörüne aittir. Ayrıca, Mali Kuruluşlar sektöründeki bir şirket için ortalama bağımsız denetim ücreti 1.441.816 TL olup, aktif toplamaları dikkate alınmadığında ortalama bağımsız denetim ücretinin en yüksek olduğu sektördür. Ancak bununla birlikte, 1 milyon TL toplam varlıklar için 23,62 TL ile ortalama bağımsız denetim ücretinin en düşük olduğu sektör de yine Mali Kuruluşlar sektörüdür. Bu durumun ortaya çıkmasına Mali Kuruluşların aktif toplamının oldukça fazla olması neden olmuştur. Mali Kuruluşlar yaklaşık olarak 12 trilyon TL ile aktif toplamın en fazla olduğu sektördür. Mali kuruluşlar sektörünün bağımsız denetim ücretinin toplam ücret içerisindeki payı ise yaklaşık olarak %81'dir.

İmalat sektörü bağımsız denetim ücretinin en fazla olduğu ikinci sektör olmakla birlikte toplam ücret içerisindeki %76,94 payı ile bağımsız denetim ücretinin en düşük olduğu üçüncü sektördür. Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler sektörü %64,58'lik payı ile bağımsız denetim ücretinin toplam ücret içindeki payının en düşük olduğu sektördür.

2020 yılına benzer olarak 2021 yılında da Madencilik ve Taş Ocakçılığı; Mesleki, Bilimsel Ve Teknik Faaliyetlerin bağımsız denetim ücretlerinin toplam ücret içindeki payları %100'dür. 2021 yılında ayrıca Bilgi ve İletişim sektörünün de %100'lük payı ile sadece bağımsız denetim hizmeti aldığı anlaşılmaktadır. Bu sektörlerde yer alan şirket sayısı ve aktif toplamaları da diğer sektörlerle göre oldukça azdır.

Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler sektörü 1 milyon TL toplam varlık başına 1.442,42 TL ile 2021 yılında ortalama bağımsız denetim ücretinin en fazla olduğu sektördür. 1 milyon TL toplam varlıklar için 610,61 TL ile ortalama bağımsız denetim ücretinin en yüksek olduğu ikinci sektör Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık sektörü olurken, bu sektör aynı zamanda 93.000 TL ile bağımsız denetim ücretinin en düşük olduğu ikinci sektördür.

Tablo 4. 2021 Yılı Bağımsız Denetim Ücretlerinin Sektör Bazında Dağılımı

Sektör	Şirket Sayısı	Sektörün		Yüzde (%)	(A)		(B)		Aktif Toplamı (TL)
		Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Toplam Ücret (TL)		Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti (TL)			
Mali Kuruluşlar	192	276.828.695	342.554.060	%80,81	23,62	1.441,816	11.718.545.878.382		
İmalat	184	106.947.544	139.005.606	%76,94	98,54	581,237	1.085.268.462.469		
Ulaştırma, Depolama Ve Haberleşme	11	25.365.844	27.753.967	%91,40	46,24	2.305,986	548.557.321.884		
Elektrik, Gaz ve Su	19	13.100.238	14.034.487	%93,34	83,6	689,486	156.706.610.645		
İnşaat ve Bayındırlık	14	8.361.318	8.812.520	%94,88	40,1	597,237	208.493.686.683		
Teknoloji	26	8.277.576	10.831.976	%76,42	108,13	318,368	76.550.484.411		
Toplan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller	25	5.764.646	6.827.846	%84,43	55,89	230,586	103.135.064.229		
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	5	2.275.500	2.275.500	%100,00	59,72	455,100	38.102.503.650		
Mesleki, Bilimsel Ve Teknik Faaliyetler	3	1.535.650	1.535.650	%100,00	1.442,42	511,883	1.064.633.063		
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	3	882.500	1.366.450	%64,58	142,48	294,167	6.194.028.250		
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	3	386.675	394.175	%98,10	393,47	128,892	982.732.950		
Gayrimenkul Faaliyetleri	2	152.000	176.816	%85,97	83,48	76,000	1.820.803.760		
Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık	2	93.000	94.950	%97,95	610,61	46,500	152.307.450		
Bilgi ve İletişim	1	30.000	30.000	%100,00	154,72	30,000	193.892.875		
Toplam	490	450.001.186	555.694.003	%80,98					

Mali Kuruluşların yapısı, özellikle aktif büyüklüklerinin, diğer sektörlere göre farklılık gösterdiği için çalışmanın bundan sonra yapılacak olan analizlerinde mali sektörler ve mali olmayan sektörler ayrımı yapılmıştır. Tablo 5’te ve Tablo 6’da sırası ile 2020 ve 2021 yıllarında Mali Kuruluşların alt dağılımları incelenmiştir. *2020 yılına ait saptamalar aşağıdaki gibidir:*

2020 yılında toplam bağımsız denetim ücretinin en fazla olduğu ilk iki mali kuruluş sırası ile Bankalar ve Holdinglerdir. Bankalar, 1 milyon TL toplam varlıklar için 15,25 TL ile ortalama bağımsız denetim ücretinin en düşük, ancak aktif toplamı dikkate alınmadığında denetlenen bir şirket için 3.631.400 TL ile ortalama bağımsız denetim ücretinin en yüksek olduğu mali kuruluş grubudur. 6 trilyon TL ile aktif toplamının en yüksek olduğu mali kuruluş grubu yine Bankalardır.

1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim **ücretinin** en düşük olduğu ikinci mali kuruluş grubu ise sigorta şirketleridir. Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları ise 576,71 TL ile 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücretinin en yüksek ve aynı zamanda aktif büyüklüğünün de en düşük olduğu mali kuruluşlardır. Bağımsız denetim ücretinin toplam ücret içindeki en **düşük** pay Varlık Yönetim Şirketlerine aittir. Ayrıca toplam ücret içindeki %100’lük payları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sadece bağımsız denetim hizmeti aldığı görülmüştür. En fazla şirket sayısı ise 51 şirket ile Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketleri grubuna aittir.

2021 yılına ait saptamalar aşağıdaki gibidir:

2021 yılında toplam bağımsız denetim ücretinin en fazla olduğu ilk iki mali kuruluş sırası ile Holdingler ve Bankalar olmuştur, 2020 yılındaki sıralamanın değiştiği görülmektedir. 2020 yılına benzer olarak, 2021 yılında da Bankalar 1 milyon TL toplam varlıklar için 13,32 TL ile ortalama bağımsız denetim ücretinin en düşük, ancak aktif toplamı dikkate alınmadığında denetlenen bir **şirket için ortalama bağımsız** ücretinin en fazla olduğu ilk Mali Kuruluş grubu da yine bankalardır. Bankalar aynı zamanda yaklaşık olarak 9 trilyon TL ile aktif toplamının en yüksek olduğu mali kuruluş grubudur.

1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücretinin en düşük olduğu ikinci mali kuruluş grubu ise 33,25 TL ile Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları olmuştur ve onu 33,39 TL ile sigorta şirketleri takip

etmektedir. Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları ise 725,92 TL ile ortalama bağımsız denetim **ücretinin** en yüksek ve aynı zamanda yaklaşık 490 milyon TL ile aktif büyüklüğünün de en düşük olduğu mali kuruluşlardır. Bağımsız denetim ücretinin toplam ücret içindeki en düşük pay Varlık Yönetim Şirketlerine aittir. Ayrıca toplam ücret içindeki %100'lük payları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sadece bağımsız denetim hizmeti aldığı görülmüştür. En fazla şirket sayısı ise 47 şirket ile Finansal Kiralama ve Faktoring şirketleri grubunda yer almaktadır.

Tablo 5. Mali Kuruluşlar Dağılımı - 2020 Yılı

Mali Kuruluşlar	Şirket Sayısı	(A)		Yüzde (%)	(B)	
		Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti (TL)		Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Aktif Toplamı (TL)
Bankalar	25	90.784.989	15,25	% 84	3.631.400	5.954.766.413.000
Holdingleer Ve Yatırım Şirketleri	41	89.481.386	63,41	% 80	2.182.473	1.411.074.136.733
Finansal Kiralama Ve Faktoring Şirketleri	51	7.940.250	58,98	% 88	155.691	134.618.692.594
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	33	4.010.647	40,83	% 80	121.535	98.238.128.746
Sigorta Şirketleri	6	3.077.211	30,69	% 92	512.869	100.273.072.220
Aracı Kurumlar	17	2.910.966	78,02	% 90	171.233	37.311.998.032
Varlık Yönetim Şirketleri	5	626.000	190,39	% 72	125.200	3.287.960.000
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları	5	520.873	73,30	% 98	104.175	7.105.938.250
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	5	253.495	576,71	% 100	50.699	439.553.187
Toplam	188	199.605.817	242.541.507	% 82	1.061.733	7.747.115.892.762

Tablo 6. Mali Kuruluşlar Dağılımı - 2021 Yılı

Mali Kuruluşlar	Şirket Sayısı	(A)		Yüzde (%)	(B)	
		Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti (TL)		Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Aktif Toplamı (TL)
Holdingleer Ve Yatırım Şirketleri	45	132.229.827	57,20	% 81	2.938.441	2.311.709.270.583
Bankalar	25	118.354.339	13,32	% 79	4.734.174	8.886.344.617.000
Finansal Kiralama Ve Faktoring Şirketleri	47	10.174.761	64,31	% 92	216.484	158.212.418.798
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	36	6.164.501	39,22	% 82	171.236	157.178.544.907
Sigorta Şirketleri	6	4.721.355	33,39	% 95	786.893	141.385.729.880
Aracı Kurumlar	16	3.313.439	75,88	% 80	207.090	43.665.422.156
Varlık Yönetim Şirketleri	6	1.003.000	244,19	% 85	167.167	4.107.399.000
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları	6	513.850	33,25	% 98	85.642	15.455.337.550
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	5	353.623	725,92	% 100	70.725	487.138.508
Toplam	192	276.828.695	342.554.060	% 81	1.441.816	11.718.545.878.382

3.1. Sorumlu Ortak Baş Denetçinin Cinsiyetine Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti Tablo 7’de Mali Kuruluşlar dışındaki sektörlerde ait 2020 ve 2021 yılları için sorumlu ortak baş denetçinin cinsiyetine göre ortalama bağımsız denetim ücretleri **gösterilmiştir**.

2020 yılına ait saptamalar aşağıdaki gibidir:

2020 yılında bağımsız denetim ücretini açıklayan 421 şirketin 233 tanesi mali kuruluşlar dışındaki sektörlerde işlem görmektedir.

2020 yılında 233 şirketin denetim raporlarının 207 tanesi erkek denetçiler (yaklaşık %89), 26 tanesi ise kadın denetçiler (yaklaşık %11) tarafından imzalanmıştır. Erkek denetçilerin imzaladığı raporların ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 74 TL; kadın denetçilerin imzaladığı raporların ortalama ücreti ise 1 milyon TL toplam varlıklar için 97 TL olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, denetledikleri şirketlerin aktif toplamaları dikkate alınmadığında da kadın denetçilerin almış olduğu ortalama bağımsız denetim ücreti 828.245 TL ile erkek denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha fazladır. Ayrıca kadın denetçilerin 17 tanesi (yaklaşık olarak %65) dört büyük denetim firmasında çalışmaktadır.

Erkek denetçilerin toplam bağımsız denetim ücreti kadın denetçilerin toplam bağımsız denetim ücretinin 3 katından fazla olmasına rağmen kadınların ortalama bağımsız denetim ücreti (her iki ortalama için) erkeklerden daha fazladır. Bu durumun, erkek denetçilerin denetledikleri şirketlerin aktif büyüklüğünün kadın denetçilerin denetledikleri şirketlerin aktif büyüklüğünün neredeyse 5 katı olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

2021 yılına ait saptamalar aşağıdaki gibidir:

2021 yılında bağımsız denetim ücretini açıklayan 490 şirketin 298 tanesi mali kuruluşlar dışındaki sektörlerde işlem görmektedir.

2021 yılında 298 şirketin denetim raporlarının 270 tanesi erkek denetçiler (yaklaşık olarak %91), 28 tanesi ise kadın denetçiler (yaklaşık olarak %9) tarafından imzalanmıştır. Erkek denetçilerin imzaladığı raporların ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 76 TL; kadın denetçilerin imzaladığı raporların ortalama ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 88 TL olarak tespit edilmiştir. Ayrıca denetledikleri şirketlerin aktif toplamaları dikkate alınmadığında da kadın denetçilerin almış olduğu ortalama

bağımsız denetim ücreti 911.232 TL ile erkek denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha fazladır. Kadın denetçilerin 17 tanesi (yaklaşık %61) dört büyük denetim firmasında çalışmaktadır.

Erkek denetçilerin toplam bağımsız denetim ücreti kadın denetçilerin toplam bağımsız denetim ücretinin 5 katından fazla olmasına rağmen kadınların ortalama bağımsız denetim ücreti (her iki ortalama için) erkeklerden daha fazladır. Bu durumun, erkek denetçilerin denetledikleri şirketlerin

Tablo 7. Sorumlu Ortak Baş Denetçinin Cinsiyetine Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti - Mali Kuruluşlar Dışındaki Sektörler

Sorumlu ortak baş denetçinin cinsiyeti	2020		2021	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Denetçi sayısı	207	26	270	28
(A) ⁶ Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	74	97	76	88
(B) ⁷ Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	368.143	828.245	546.881	911.232
Sektörlerin toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	76.205.695	21.534.381	147.657.989	25.514.502
⁸ Aktif toplamı (TL)	1.023.843.120.644	221.782.406.816	1.936.133.217.091	291.089.315.228

Tablo 8: Sorumlu Ortak Baş Denetçinin Cinsiyetine Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti - Mali Kuruluşlar

Sorumlu ortak baş denetçinin cinsiyeti	2020		2021	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Denetçi sayısı	144	44	130	62
(A) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	30	21	36	16
(B) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	887.436	1.632.160	1.186.896	1.976.327
Sektörün toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	127.790.762	71.815.055	154.296.423	122.532.272
Aktif toplamı (TL)	4.286.135.958.981	3.460.979.933.781	4.238.128.248.643	7.480.417.629.739

⁶(A): (Sektörlerin Bağımsız Denetim Ücreti/ Aktif Toplamı) x 1.000.000 = 1 Milyon TL Toplam Varlıklar İçin Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

⁷(B): Sektörlerin Bağımsız Denetim Ücreti/ Denetçi Sayısı = Bir Denetçinin (Kadın/Erkek) Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

⁸Denetçilerin denetledikleri şirketlerin toplam aktif toplamı

aktif büyüklüklerinin kadın denetçilerin denetledikleri şirketlerin aktif büyüklüğünden oldukça fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Tablo 8’de sadece Mali Kuruluşlar sektörüne ait 2020 ve 2021 yılları için sorumlu ortak baş denetçinin cinsiyetine göre ortalama bağımsız denetim ücretleri gösterilmiştir.

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında bağımsız denetim ücretini açıklayan 421 şirketin 188 tanesi mali kuruluşlar sektöründe işlem görmektedir.

2020 yılında 188 mali kuruluşun denetim raporlarının 144 tanesi erkek denetçiler (yaklaşık %77), 44 tanesi ise kadın denetçiler (yaklaşık %23) tarafından imzalanmıştır. Erkek denetçilerin imzaladığı raporların ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 30 TL; kadın denetçilerin imzaladığı raporların ortalama ücreti ise ücreti ise 1 milyon TL toplam varlıklar için 21 TL olarak tespit edilmiştir. Ancak, denetlenen şirketlerin aktif toplamaları dikkate alınmadığında kadın denetçilerin almış olduğu ortalama bağımsız denetim ücreti 1.632.160 TL ile erkek denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha fazla olmaktadır.

Ayrıca kadın denetçilerin 41 tanesi (yaklaşık %93) dört büyük denetim firmasında çalışmaktadır. 2020 yılında mali kuruluşlar dışındaki sektörlerle karşılaştırıldığında, mali kuruluşlarda çalışan kadın denetçilerin neredeyse tamamı dört büyük denetim firmasında çalışmaktadır. Erkek denetçilerin toplam denetim ücreti ve denetledikleri şirketlerin aktif büyüklükleri kadın denetçilerden daha fazladır.

2020 yılı mali kuruluşlar dışındaki sektörlerde bakıldığında 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücreti kadın denetçilerde daha fazla iken mali kuruluşlarda kadın denetçilerin 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücreti erkek denetçilerden daha düşüktür. Hatta mali kuruluş dışındaki sektörlerde çalışan kadın denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücreti (97 TL) mali kuruluşlar sektöründe hizmet veren kadın denetçilerin ortalama ücretinden (21 TL) 4 katından daha fazladır. Mali kuruluşlar ve mali kuruluşlar dışındaki sektörlerin aktif büyüklükleri oldukça farklılık göstermektedir. Bu durum, mali kuruluşlar ve mali kuruluşlar dışındaki sektörlerin kadın denetçilerinin ortalama ücretleri arasındaki farklılığa sebep olmaktadır.

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında bağımsız denetim ücretini açıklayan 490 şirketin 192 tanesi mali kuruluşlar sektöründe işlem görmektedir.

2021 yılında 192 mali kuruluşun denetim raporlarının 130 tanesi erkek denetçiler (yaklaşık %68), 62 tanesi ise kadın denetçiler (yaklaşık %32) tarafından imzalanmıştır. Erkek denetçilerin imzaladığı raporların ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 36 TL; kadın denetçilerin imzaladığı raporların ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 16 TL olarak tespit edilmiştir. Ancak, denetlenen şirketlerin aktif toplamaları dikkate alınmadığında kadın denetçilerin almış olduğu ortalama bağımsız denetim ücreti 1.976.327 TL ile erkek denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha fazla olmaktadır.

Kadın denetçilerin 50 tanesi (yaklaşık %81) dört büyük denetim firmasında çalışmaktadır. Kadın denetçilerin toplam bağımsız denetim ücreti erkek denetçilerden daha düşüktür, ancak denetledikleri şirketlerin aktif büyüklükleri ise erkek denetçilerin denetledikleri şirketlerden daha fazladır.

2021 yılında da 2020 yılına benzer olarak mali kuruluş ve mali kuruluşlar dışındaki sektörlerin kadın denetçilerin ortalama ücreti farklılık göstermektedir. Mali kuruluş dışındaki sektörlerde çalışan kadın denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücreti (88 TL), mali kuruluşlar sektöründeki kadın denetçilerin ortalama ücretinin (16 TL) 5 katından daha fazladır. Mali kuruluşlar ve mali kuruluşlar dışındaki sektörlerin aktif büyüklüklerindeki farklılık bu durumu açıklamaktadır.

3.2. Dört Büyük ve Diğer Denetim Firmalarının Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

Dört büyük olarak sınıflandırılan firmalar arasında PwC, KPMG, EY ve Deloitte yer almaktadır. Bu firmaların dışında kalan denetim firmaları ise diğer denetim firmaları olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 9'da Mali Kuruluşlar dışındaki sektörlerde ait 2020 ve 2021 yılları için dört büyük ve diğer denetim firmalarının ortalama bağımsız denetim ücreti gösterilmiştir.

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında 233 şirketin 117 tanesi dört büyük denetim firmasından, 116 tanesi ise diğer denetim firmalarından hizmet almıştır. Dört büyük denetim firmasının aldığı toplam denetim ücreti yaklaşık 87 milyon TL olurken, diğer denetim firmalarının aldığı toplam bağımsız denetim ücreti 11 milyon TL civarındadır. Başka bir ifade ile dört büyük denetim firmasının aldığı denetim ücretinin, toplam bağımsız denetim ücreti içindeki payı yaklaşık olarak %89'dur. Dört büyük ve diğer denetim firmalarının denetledikleri şirket sayısı açısından aralarında %50'lik bir oran olmasına rağmen, aldıkları bağımsız denetim ücretleri oldukça farklılık göstermiştir. Ayrıca, dört büyük denetim firmasının ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 78 TL, diğer denetim firmalarının ortalama bağımsız denetim ücreti ise 1 milyon TL toplam varlıklar için 84 TL'dir. Ancak şirketlerin aktif büyüklükleri dikkate alınmadığında dört büyük denetim firmasının denetlediği bir şirket için almış olduğu ortalama bağımsız denetim ücreti 739.974 TL ile diğer denetim firmalarından daha yüksektir.

Tablo 9. Dört Büyük ve Diğer Denetim Firmalarının Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti – Mali Kuruluşlar Dışındaki Sektörler

Denetim firması	2020		2021	
	Dört Büyük	Diğer	Dört Büyük	Diğer
Denetlenen şirket sayısı	117	116	137	161
(A) ⁹ Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	78	84	76	89
(B) ¹⁰ Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	739.974	96.234	1.075.907	160.082
Sektörlerin toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	86.576.940	11.163.136	147.399.295	25.773.196
¹¹ Aktif toplamı (TL)	1.112.446.954.077	133.178.573.383	1.938.108.542.529	289.113.989.790

Tablo 10. Dört Büyük ve Diğer Denetim Firmalarının Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti – Mali Kuruluşlar

Denetim firması	2020		2021	
	Dört Büyük	Diğer	Dört Büyük	Diğer
Denetlenen şirket sayısı	132	56	131	61
(A) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	25	132	23	95
(B) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	1.429.919	193.865	2.005.134	232.069
Sektörün toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	188.749.368	10.856.449	262.672.516	14.156.179
Aktif toplamı (TL)	7.664.676.135.980	82.439.756.782	11.569.683.294.909	148.862.583.473

⁹ (A): (Sektörlerin Bağımsız Denetim Ücreti/ Aktif Toplamı) x 1.000.000 = 1 Milyon TL Toplam Varlıklar İçin Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

¹⁰ (B): Sektörlerin Bağımsız Denetim Ücreti/ Denetlenen Şirket Sayısı = Denetim Firmasının Denetlenen Bir Şirket İçin Aldığı Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

¹¹ Denetim firmalarının denetledikleri şirketlerin toplam aktif toplamı

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında ise 298 şirketin 137 tanesi dört büyük denetim firmasından, 161 tanesi ise diğer denetim firmalarından hizmet almıştır. Denetlenen şirketlerin %46'sı dört büyük denetim firmasından hizmet alırken, %54'ü diğer denetim firmalarından hizmet almıştır. Ancak buna rağmen aldıkları bağımsız denetim ücretleri oldukça farklılık göstermiştir. Dört büyük denetim firmasının aldığı denetim ücreti yaklaşık 150 milyon TL olurken, diğer denetim firmalarının aldığı toplam bağımsız denetim ücreti yaklaşık 26 milyon TL'dir. Dört büyük denetim firmasının aldığı denetim ücretinin, toplam bağımsız denetim ücreti içindeki payı yaklaşık olarak %85 olup, dört büyük ve diğer denetim firmaları arasında denetledikleri şirket sayısı ile aldıkları ücret arasında eşitsizlik 2021 yılında da görülmektedir. Dört büyük denetim firmasının ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 76 TL olurken, diğer denetim firmalarının ortalama bağımsız denetim ücreti ise 1 milyon TL toplam varlıklar için 89 TL'dir. Ancak, denetim firmalarının denetledikleri şirketlerin aktif büyüklükleri dikkate alınmadığında dört büyük denetim firmasının denetlediği bir şirket için almış olduğu ortalama bağımsız denetim ücreti 1.075.907 TL olup, diğer denetim firmalarının ortalama bağımsız denetim ücretinden daha yüksektir.

Tablo 10'da Mali Kuruluşlar sektörüne ait 2020 ve 2021 yılları için dört büyük ve diğer denetim firmalarının ortalama bağımsız denetim ücreti **gösterilmiştir.**

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında 188 mali kuruluşun 132 tanesi dört büyük denetim firmasından, 56 tanesi ise diğer denetim firmalarından hizmet almıştır. Mali kuruluşlarda dört büyük denetim firmasının payının %70 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, dört büyük denetim firmasının aldığı denetim ücretinin toplam bağımsız denetim ücreti içindeki payı ise yaklaşık olarak %95'tür. Dört büyük denetim firmasının ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 25 TL, diğer denetim firmalarının ise ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 132 TL'dir. Ancak denetim firmalarının denetledikleri şirketlerin aktif büyüklükleri dikkate alınmadığında dört büyük denetim firmasının denetlediği bir şirket için almış olduğu ortalama bağımsız denetim ücreti 1.429.919 TL olup diğer denetim firmalarının ortalamasından

oldukça yüksektir. Dört büyük denetim firmasının denetledikleri şirketlerin toplam aktif büyüklüğü de yine diğer denetim firmalarının denetledikleri şirketlerin toplam aktif büyüklüğünden oldukça fazladır.

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında ise 192 mali kuruluşun 131 tanesi dört büyük denetim firmasından, 61 tanesi ise diğer denetim firmalarından hizmet almıştır. Denetlenen şirketlerinin %84'ü dört büyük denetim firmasından hizmet alırken, %16'sı diğer denetim firmalarından hizmet almıştır. Ancak, dört büyük denetim firmasının aldığı denetim ücretinin toplam bağımsız denetim ücreti içindeki payı ise yaklaşık olarak %95'tir. Dört büyük denetim firmasının ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 23 TL olurken, diğer denetim firmalarının ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 95 TL'dir. Denetim firmalarının denetledikleri şirketlerin aktif büyüklükleri dikkate alınmadığında dört büyük denetim firmasının denetlediği bir şirket için almış olduğu ortalama bağımsız denetim ücreti 2.005.134 TL olup diğer denetim firmalarının ortalamasından oldukça yüksek (neredeyse 10 katı) çıkmaktadır. Dört büyük denetim firmasının denetledikleri şirketlerin toplam aktif büyüklüğü de yine diğer denetim firmalarının denetledikleri şirketlerin toplam aktif büyüklüğünden oldukça fazladır.

Tablo 11'de Mali Kuruluşlar dışındaki sektörlerde dört büyük denetim firmasının 2020 ve 2021 yıllarındaki dağılımı gösterilmiştir.

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında dört büyük denetim firması arasında denetlediği şirket sayısı ve toplam bağımsız denetim ücretinin en fazla olduğu denetim firması PwC'dir. Deloitte ise denetlediği şirket sayısı ile dördüncü sırada yer alırken, aldığı bağımsız denetim ücreti açısından üçüncü sırada yer almaktadır. EY, denetlediği şirket sayısı bakımından 26 müşterisi ile ikinci sırada yer alması rağmen toplam bağımsız denetim ücretinin ve payının dört büyükler içinde en düşük olduğu denetim firmasıdır.

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında 59 müşterisi ile en fazla şirket denetleyen yine PwC olmuş ve 2020 yılına benzer olarak aldığı bağımsız denetim ücreti ile de birinci sırada yer almaktadır. Deloitte, 21 müşterisi ile en az şirket denetleyen denetim firması olmasına rağmen, toplam bağımsız denetim ücreti içindeki %27'lik payı ile aldığı ücret açısından ikinci **sırada yer almaktadır. EY denetlediği 35 şirket ile denetlenen şirket sayısı açısından ikinci sırada yer almasına rağmen aldığı toplam bağımsız denetim ücreti ile son sırada yer almaktadır.** EY, denetlenen şirket sayısı ile son sırada yer alan Deloitte'e göre 14 şirket daha fazla denetliyor olmasına rağmen, aldığı toplam bağımsız denetim ücreti Deloitte'ten yaklaşık olarak 10 milyon TL daha azdır.

Tablo 12'de Mali Kuruluşlar sektöründeki dört büyük denetim firmasının 2020 ve 2021 yıllarındaki dağılımı gösterilmiştir.

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında denetlenen şirket sayısı bakımından EY 46 şirket ile birinci sırada, Deloitte ise 20 şirket ile dördüncü sırada yer almaktadır. Denetlenen şirket sayısı bakımından EY birinci sırada olmasına rağmen alınan denetim ücretinde PwC'den sonra ikinci sırada gelmektedir. PwC, EY'a göre 6 şirket daha az denetlemiş olmasına rağmen neredeyse 27 milyon TL daha fazla denetim ücreti almıştır.

Tablo 11. Dört Büyük Denetim Firmasının Dağılımı – Mali Kuruluşlar Dışındaki Sektörler

2020						2021					
Dört Büyük Denetim Firması	Denetlenen Şirket Sayısı	Pay (%)	Sıra No	Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Pay (%)	Sıra No	Dört Büyük Denetim Firması	Denetlenen Şirket Sayısı	Pay (%)	Sıra No	Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)
PwC	54	%46	1	33.457.272	%39	1	PwC	59	%43	1	50.023.029
EY	26	%22	2	12.078.066	%14	4	EY	35	%26	2	30.957.514
KPMG	20	%17	3	23.696.007	%27	2	KPMG	22	%16	3	25.885.621
Deloitte	17	%15	4	17.345.595	%20	3	Deloitte	21	%15	4	40.533.131
Toplam	117	%100		86.576.940	100		Toplam	137	%100		147.399.295

Tablo 12. Dört Büyük Denetim Firmasının Dağılımı – Mali Kuruluşlar

2020						2021					
Dört Büyük Denetim Firması	Denetlenen Şirket Sayısı	Pay (%)	Sıra No	Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)	Pay (%)	Sıra No	Dört Büyük Denetim Firması	Denetlenen Şirket Sayısı	Pay (%)	Sıra No	Toplam Bağımsız Denetim Ücreti (TL)
EY	46	%35	1	52.643.268	%28	2	EY	47	%36	1	65.087.710
PwC	40	%30	2	74.952.504	%40	1	PwC	38	%29	2	92.846.566
KPMG	26	%20	3	37.120.761	%20	3	KPMG	25	%19	3	49.229.007
Deloitte	20	%15	4	24.032.835	%13	4	Deloitte	21	%16	4	55.509.233
Toplam	132	%100		188.749.368	100		Toplam	131	%100		262.672.516

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında dört büyük denetim firması arasında denetlediği şirket sayısı bakımından EY birinci sıradadır. Ancak toplam bağımsız denetim ücreti sırasında PwC'den sonra ikinci gelmektedir. PwC %35'lük payı ile dört büyük denetim firması arasında en çok bağımsız denetim ücreti alan denetim firmasıdır. Deloitte 21 şirket ile en az mali kuruluş denetleyen denetim firmasıdır ancak aldığı toplam bağımsız denetim ücreti ile üçüncü sırada yer almaktadır. KPMG ise denetlediği mali kuruluş sayısı ile üçüncü sırada yer alırken, toplam bağımsız denetim ücreti içindeki %19'lük payı ile dört büyük denetim firması arasında en az bağımsız denetim ücreti alan denetim firmasıdır.

3.3. Denetim Görüş Türüne Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

Tablo 13'te Mali Kuruluşlar dışındaki sektörlerde 2020 ve 2021 yılları için denetim görüş türüne göre ortalama bağımsız denetim ücreti **gösterilmiştir**.

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında 233 şirketin 213 tanesi olumlu görüş alırken, 20 tanesi ise olumlu görüş dışında görüş almıştır. Olumlu görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 78 TL, olumlu görüş dışında görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 86 TL'dir. Bununla birlikte, şirketlerin aktif toplamları dikkate alınmadığında olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 442.375 TL olurken, olumlu dışında görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 175.705 TL olmuştur. Aktif toplamları dikkate alınmadığında, olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama ücreti daha yüksek çıkmıştır. Olumlu görüş alan şirketlerin aktif toplamları olumlu dışında görüş alan şirketlerin toplamından oldukça fazladır. Olumlu görüş dışındaki görüşlerin tamamı şartlı görüştür.

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında ise 298 şirketin 278 tanesi olumlu görüş alırken, 20 tanesi olumlu görüş dışında görüş almıştır. Olumlu görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 78 TL iken, olumlu görüş dışında görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 73 TL'dir. Şirketlerin aktif toplamları dikkate alınmadığında olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 605.769 TL olurken, olumlu dışında görüş verilen bir denetim

raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 238.442 TL olmuştur. Aktif toplamları dikkate alınmadığında da, olumlu görüş verilen denetim raporunun ortalama ücreti daha yüksek çıkmıştır. Olumlu görüş dışındaki görüşlerin tamamı şartlı görüştür.

Tablo 14’te Mali Kuruluşlar sektöründe 2020 ve 2021 yılları için denetim görüş türüne göre ortalama bağımsız denetim ücreti gösterilmiştir.

Tablo 13. Denetim Görüş Türüne Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti - Mali Kuruluşlar Dışındaki Sektörler

Denetim görüş türü	2020		2021	
	Olumlu görüş	Olumlu dışındaki görüş	Olumlu görüş	Olumlu dışındaki görüş
Denetim raporu sayısı	213	20	278	20
(A) ¹² Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	78	86	78	73
(B) ¹³ Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	442.375	175.705	605.769	238.442
Sektörlerin toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	94.225.975	3.514.101	168.403.661	4.768.830
¹⁴ Aktif toplamı (TL)	1.204.876.615.452	40.748.912.008	2.161.927.284.053	65.295.248.266

Tablo 14. Denetim Görüş Türüne Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti - Mali Kuruluşlar

Denetim görüş türü	2020		2021	
	Olumlu görüş	Olumlu dışındaki görüş	Olumlu görüş	Olumlu dışındaki görüş
Denetim raporu sayısı	167	21	167	25
(A) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	39	15	37	14
(B) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	807.670	3.082.139	1.110.789	3.653.075
Sektörün toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	134.880.892	64.724.925	185.501.813	91.326.882
Aktif toplamı (TL)	3.432.951.354.660	4.314.164.538.102	5.077.838.858.109	6.640.707.020.273

¹² (A): (Sektörlerin Toplam Bağımsız Denetim Ücreti/ Aktif Toplamı) x 1.000.000 = 1 Milyon TL Toplam Varlıklar İçin Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

¹³ (B): Sektörlerin Toplam Bağımsız Denetim Ücreti/ Denetim Raporu Sayısı = Görüş Türüne Göre Bir Denetim Raporunun Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

¹⁴ Görüş türlerine göre, denetlenen şirketlerin toplam aktif toplamı

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında 188 mali kuruluşun 167 tanesi olumlu görüş alırken, 21 tanesi ise olumlu görüş dışında görüş almıştır. Olumlu görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 39 TL, olumlu görüş dışında görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 15 TL'dir. Ancak, aktif toplamları dikkate alınmadığında olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama ücreti daha düşük çıkmıştır. Olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 807.670 TL olurken, olumlu dışında görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 3.082.139 TL olmuştur.

Olumlu görüş dışındaki görüşlerin 20 tanesi şartlı görüş 1 tanesi ise kaçınmadır. Kaçınma alan mali kuruluş Holding grubuna aittir. Şartlı görüş alan mali kuruluşların 10 tanesi (mali kuruluşların %50'si) Bankalar grubuna aittir.

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında ise 298 şirketin 167 tanesi olumlu görüş alırken, 25 tanesi olumlu görüş dışında görüş almıştır. Olumlu görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 37 TL iken, olumlu görüş dışında görüş alan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 14 TL'dir. Ancak 2020 yılına benzer olarak, aktif toplamları dikkate alınmadığında olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama ücreti daha düşük çıkmıştır. Olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 1.110.789 TL olurken, olumlu dışında görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti 3.653.075 TL olmuştur.

Olumlu görüş dışındaki görüşlerin 24 tanesi şartlı görüş, 1 tanesi ise kaçınmadır. Kaçınma alan mali kuruluş Holding grubuna aittir. Şartlı görüş alan mali kuruluşların 13 tanesi (yaklaşık %54'ü) Bankalar grubuna aittir.

3.4. Denetim Firması Rotasyonuna Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

Tablo 15'te Mali Kuruluşlar dışındaki sektörlere ait 2020 ve 2021 yıllarında denetim firması rotasyonuna uğrayan ve uğramayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti **gösterilmiştir.**

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında Borsa'da işlem gören şirketlerden 7 tanesinin 2019 yılı finansal tabloları ve denetim raporu KAP'ta yayımlanan mali tablolarda yer almamıştır.

Bu yüzden 2020 yılı rotasyonunda 226 şirket incelenmiştir. 226 şirketin 160 tanesi 2019 yılında çalıştığı denetim firması ile çalışmaya devam ederken, 66 tanesi denetim firması değişikliğine gitmiştir. Denetim firması rotasyonuna uğrayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 61 TL olurken, denetim firması rotasyonuna uğramayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam

Tablo 15. Denetim Firması Rotasyonuna Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti – Mali Kuruluşlar Dışındaki Sektörler

Denetim firması rotasyonu	2020		2021	
	Var	Yok	Var	Yok
Şirket sayısı	66	160	52	201
(A) ¹⁵ Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	61	86	119	71
(B) ¹⁶ Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	370.423	451.050	326.802	688.525
Sektörlerin toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	24.447.898	72.168.053	16.993.707	138.393.604
¹⁷ Aktif toplamı (TL)	402.062.409.907	840.381.846.323	142.611.102.728	1.961.549.659.193

Tablo 16. Denetim Firması Rotasyonuna Göre Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti – Mali Kuruluşlar

Denetim firması rotasyonu	2020		2021	
	Var	Yok	Var	Yok
Şirket sayısı	36	147	23	160
(A) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	22	27	21	24
(B) Ortalama bağımsız denetim ücreti (TL)	1.359.838	1.020.141	1.396.444	1.509.900
Sektörün toplam bağımsız denetim ücreti (TL)	48.954.150	149.960.667	32.118.208	241.583.987
Aktif toplamı (TL)	2.257.995.993.851	5.479.955.660.634	1.559.044.709.077	10.133.530.077.126

¹⁵ (A): (Sektörlerin Toplam Bağımsız Denetim Ücreti/ Aktif Toplamı) x 1.000.000 = 1 Milyon TL Toplam Varlıklar İçin Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

¹⁶ (B): (Sektörlerin Toplam Bağımsız Denetim Ücreti/ Rotasyona Uğrayan (Uğramayan) Şirket Sayısı = Rotasyona Uğrayan (Uğramayan) Bir Şirket İçin Ortalama Bağımsız Denetim Ücreti

¹⁷ Denetim firması değişikliğine giden (girmeyen) şirketlerin toplam aktif toplamı

varlıklar için 86 TL'dir. Aktif toplamları dikkate alınmadığında da rotasyona uğramayan bir şirketin ortalama bağımsız ücreti 451.050 TL ile rotasyona uğrayan bir şirketin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha yüksek çıkmıştır.

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında Borsa'da işlem gören şirketlerden 45 tanesinin 2020 yılı finansal tabloları ve denetim raporu KAP'ta yayımlanan mali tablolarda yer almamıştır. Bu yüzden 2021 yılı rotasyonunda 253 şirket incelenmiştir. 253 şirketin 201 tanesi 2020 yılında çalıştığı denetim firması ile çalışmaya devam ederken, 52 tanesi denetim firması değişikliğine gitmiştir. Denetim firması rotasyonuna uğrayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 119 TL olurken, denetim firması rotasyonuna uğramayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 71 TL'dir. Ancak, aktif toplamları dikkate alınmadığında rotasyona uğramayan bir şirketin ortalama bağımsız ücreti 688.525 TL ile rotasyona uğrayan bir şirketin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 16'da Mali Kuruluşlar sektörüne ait 2020 ve 2021 yıllarında denetim firması rotasyonuna uğrayan ve uğramayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti **gösterilmiştir**.

2020 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2020 yılında Borsa'da işlem gören şirketlerden 5 tane mali kuruluşun 2019 yılı finansal tabloları ve denetim raporu KAP'ta yayımlanan mali tablolarda yer almamıştır. Bu yüzden 2020 yılı rotasyonunda 183 şirket incelenmiştir. 183 şirketin 147 tanesi 2019 yılında çalıştığı denetim firması ile çalışmaya devam ederken, 36 tanesi denetim firması değişikliğine gitmiştir. Denetim firması rotasyonuna uğrayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 22 TL olurken, denetim firması rotasyonuna uğramayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 27 TL'dir. Ancak, aktif toplamları dikkate alınmadığında rotasyona uğrayan bir şirketin ortalama bağımsız ücreti 1.359.838 TL ile rotasyona uğramayan bir şirketin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha yüksek çıkmıştır.

2021 yılı saptamaları aşağıdaki gibidir:

2021 yılında Borsa'da işlem gören şirketlerden 9 tane mali kuruluşun 2020 yılı finansal tabloları ve denetim raporu KAP'ta yayımlanan mali tablolarda yer almamıştır. Bu yüzden 2021 yılı rotasyonunda 183 şirket incelenmiştir. 183 şirketin 160 tanesi 2020 yılında çalıştığı denetim firması ile çalışmaya devam ederken, 23 tanesi denetim firması değişikliğine gitmiştir. Denetim firması rotasyonuna uğrayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 21 TL olurken, denetim firması rotasyonuna uğramayan şirketlerin ortalama bağımsız denetim ücreti 1 milyon TL toplam varlıklar için 24 TL'dir. Aynı şekilde, aktif toplamalar dikkate alınmadığında da rotasyona uğramayan bir şirketin ortalama bağımsız ücreti 1.509.900 TL ile rotasyona uğrayan bir şirketin ortalama bağımsız denetim ücretinden daha yüksek çıkmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'de 2021 yılı itibari ile ilk kez açıklanan bağımsız denetim ücretleri için bir analiz yapılması amaçlanmıştır. Bu çalışma ile denetçinin cinsiyetinin, denetim firmasının rotasyona girip girmemesinin, denetim şirketi büyüklüğünün, denetlenen şirketin hangi sektörde olduğunun ve denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde etkisi olup olmadığına ilişkin araştırma sorularına cevap aranmıştır. Mali kuruluşlar ve mali olmayan kuruluşlar için ayrı analizler yapılmış, hem toplam bağımsız denetim ücretleri hem de ortalama bağımsız denetim ücretleri incelenmiştir.

Denetim ücretleri ile denetlenen şirketin büyüklüğü bağlantılıdır. Analizlerin daha doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için denetim ücretleri şirket büyüklüğünü temsil eden şirketlerin toplam varlıkları ile ilişkilendirilmiştir. Analizlerde 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücreti ve aktif toplamı dikkate alınmadan hesaplanan ortalama bağımsız denetim ücreti olmak üzere iki farklı ortalama bağımsız denetim ücreti hesaplanmıştır.

Mali kuruluşlar dışındaki sektörlerde çalışan erkek denetçilerin 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücreti hem 2020 hem 2021 yılları için kadın denetçilerden düşük olurken, mali kuruluşlarda ise erkek denetçilerin ortalama bağımsız denetim ücreti her iki yıl için de kadın denetçilerden daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. Dört büyük denetim

firmasından hizmet alan şirketlerin hem mali kuruluşlar hem mali kuruluşlar dışındaki sektörlerde 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücretlerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Ama dört büyük denetim firmasının toplam bağımsız denetim ücreti ise diğer denetim firmalara göre daha fazladır. Olumlu görüş olan mali kuruluşlar hem 2020 hem de 2021 yıllarında 1 milyon TL toplam varlıklar için daha yüksek ortalama bağımsız denetim ücretlerine sahiptir. Ancak, aktif toplamları dikkate alınmadığında mali kuruluşlarda olumlu görüş verilen bir denetim raporunun ortalama bağımsız denetim ücreti hem 2020 hem de 2021 daha düşük çıkmıştır. 2020 yılında hem mali hem de mali kuruluşlar dışındaki sektörlerde denetim firması rotasyonuna uğrayan şirketlerin 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücretleri daha düşük çıkmıştır. Ancak 2021 yılı denetçi rotasyona uğrayan mali kuruluşlar dışındaki sektörlerin 1 milyon TL toplam varlıklar için ortalama bağımsız denetim ücretleri daha yüksek çıkmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların özellikle bağımsız denetim alanındaki ulusal ve uluslararası literatüre, bağımsız denetim hizmeti sunan firmalara ve bağımsız denetim ile ilgili düzenlemeler yapma yetkisine sahip Kamu Gözetim Kurumu'na katkı sağladığı düşünülmektedir.

Çalışmanın kısıtı olarak ortalama bağımsız denetim ücreti hesaplanırken sadece toplam varlıklar esas alınmıştır. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda toplam varlıklar yerine, satış hasılatı da işletme büyüklüğünün ölçüsü olarak dikkate alınabilir.

KAYNAKÇA

Anderson, T. and Zéghal, D. (1994). The pricing of audit services: Further evidence from the Canadian market. *Accounting and Business research*, 24(95), 195-207.

BDS 320, *Bağımsız Denetimin Planlanması Ve Yürütülmesinde Önemlilik*, Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/TDS_2021_Seti/BDS_320.pdf erişim tarihi: 20 Nisan 2021

Campa, D. (2013). Big 4 fee premium and audit quality: latest evidence from UK listed companies. *Managerial Auditing Journal*. 28(8), 680-707

Caneghem, V.T. (2010). Audit pricing and the Big4 fee premium: evidence from Belgium. *Managerial Auditing Journal*. 25(2), 122-139

Castro, W. B. D. L., Peleias, I. R., and Silva, G. P. D. (2015). Determinants of audit fees: A study in the companies listed on the BM&FBOVESPA, Brazil. *Revista Contabilidade & Finanças*, 26, 261-273.

Collier, P. and Gregory, A. (1996). Audit committee effectiveness and the audit fee. *European Accounting Review*, 5(2), 177-198.

DeAngelo, L. E. (1981a). Auditor size and audit quality. *Journal of accounting and economics*, 3(3), 183-199.

DeAngelo, L. E. (1981b). Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation. *Journal of accounting and Economics*, 3(2), 113-127.

Geiger, M. A. and Raghunandan, K. (2002). Auditor tenure and audit reporting failures. *Auditing: A journal of practice & theory*, 21(1), 67-78.

Gerrard, I., Houghton, K. and Woodliff, D. (1994). Audit Fees:: The Effects of Auditee, Auditor and Industry Differences. *Managerial Auditing Journal*. 9(7), 3-11

Gonthier Besacier, N. and Schatt, A. (2007). Determinants of audit fees for French quoted firms. *Managerial Auditing Journal*. 22(2), 139-160

Hassan, Y. M. and Naser, K. (2013). Determinants of audit fees: Evidence from an emerging economy. *International Business Research*, 6(8), 13-25

Joshi, P. L. and AlBastaki, H. (2000). Determinants of audit fees: evidence from the companies listed in Bahrain. *International journal of auditing*, 4(2), 129-138.

Karim, A. W. and Hasan, T. (2012). The market for audit services in Bangladesh. *Journal of Accounting in Emerging economies*. 17(3), 239-254

Karim, A. W. and Moizer, P. (1996). Determinants of audit fees in Bangladesh. *The International Journal of Accounting*, 31(4), 497-509.

KGK, 2021a, Bağımsız Denetçi ya da Bağımsız Denetim Kuruluşundan Alınan Hizmetlere İlişkin Ücretlerin Açıklanması Hakkında Kurul Kararı 30/3/2021 tarihli ve 31439 sayılı (Mükerrer) Resmi Gazete'de yayımlanmıştır Erişim Adresi: [https://www.kgk.gov.tr/ContentAssignmentDetail/4739/Bağ%CC%86%C4%B1ms%C4%B1z-Denetc%CC%A7i-ya-da-Bağ%CC%86%C4%B1ms%C4%B1z-Denetim-Kurulus%CC%A7undan-Al%C4%B1nan-Hizmetlere-I%CC%87lis%CC%A7kin-U%CC%88cretlerin-Ac%CC%A7%C4%B1klanmas%C4%B1-Hakk%C4%B1nda-Kurul-Karar%C4%B1-30/3/2021-tarihli-ve-31439-say%C4%B1l%C4%B1-\(Mu%CC%88kerrer\)-Resmi-Gazetede-ya](https://www.kgk.gov.tr/ContentAssignmentDetail/4739/Bağ%CC%86%C4%B1ms%C4%B1z-Denetc%CC%A7i-ya-da-Bağ%CC%86%C4%B1ms%C4%B1z-Denetim-Kurulus%CC%A7undan-Al%C4%B1nan-Hizmetlere-I%CC%87lis%CC%A7kin-U%CC%88cretlerin-Ac%CC%A7%C4%B1klanmas%C4%B1-Hakk%C4%B1nda-Kurul-Karar%C4%B1-30/3/2021-tarihli-ve-31439-say%C4%B1l%C4%B1-(Mu%CC%88kerrer)-Resmi-Gazetede-ya)

y%C4%B1mlanm%C4%B1s%CC%A7t%C4%B1r- erişim tarihi: 30 Nisan 2021

KGK, 2021b, *Bağımsız Denetçi Ya Da Bağımsız Denetim Kuruluşundan Alınan Hizmetlere İlişkin Ücretlerin Açıklanması*, Erişim Adresi: <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Kurul%20Kararlar%C4%B1/EK%202.pdf> erişim tarihi: 30 Nisan 2021

Kikhia, H. Y. (2015). Determinants of audit fees: Evidence from Jordan. *Accounting and Finance Research*, 4(1), 42-53.

Kimeli, E. K. (2016). Determinants of audit fees pricing: Evidence from Nairobi Securities Exchange (NSE). *International Journal of Research in Business Studies and Management*, 3(1), 23-35

Naser, K. and Nuseibeh, R. (2007). Determinants of audit fees: empirical evidence from an emerging economy. *International Journal of Commerce and Management*, 17(3), 239-254

Pong, C. M. and Whittington, G. (1994). The determinants of audit fees: Some empirical models. *Journal of Business Finance & Accounting*, 21(8), 1071-1095.

Sandra, W. M. and Patrick, P. H. (1996). The deteminants of audit fees in HongKong: An empirical study. *Asian review of Accounting*, 4(2), 32-50.

Silva, A. S. V. C., Inácio, H. C. and Vieira, E. F. S. (2020). Determinants of audit fees for Portugal and Spain. *Contaduría y administración*, 65(4), 1-24

Siminic, D.A. (1980), The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence, *Journal of Accounting Research*, 18(1), 161-190.

Thinggaard, F. and Kiertzner, L. (2008). Determinants of audit fees: Evidence from a small capital market with a joint audit requirement. *International journal of auditing*, 12(2), 141-158.

Xu, Y. (2011). The Determinants of Audit Fees: An Empirical Study of China's listed companies. (Master Thesis), Lund University, İsveç.